

Prostředky umělé inteligence

Řešení úloh ve stavovém prostoru I.

© 2004, doc. RNDr. Ing. Tomáš Březina, CSc.

Stavová reprezentace úloh

Stavový prostor je (uspořádaná) dvojice $S = (D, \Phi)$, kde

$D \equiv \{s_i\}$ je konečná *množina stavů* a

$\Phi \equiv \{\varphi_i\}$ je konečná *množina operátorů* reprezentujících přechody mezi stavy.

Pozn:

- Každý operátor $\varphi_i: D \rightarrow D$ je (parciálním) zobrazením D do D .
- Operátor φ_i může být reprezentován hranou grafu.

Úloha U nad stavovým prostorem S je dvojice $U = (s_0, C)$, kde

$s_0 \in D$ je *počáteční stav* a

$C \subseteq D$ je *množina cílových stavů*.

Stavová reprezentace úloh

Plán P pro danou úlohu U (řešení úlohy U) je posloupnost operátorů

$$P = (\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_n),$$

ke které lze přiřadit posloupnost stavů $(s_1, s_2, \dots, s_n)$:

$$s_1 = \varphi_1(s_0),$$

$$s_2 = \varphi_2(s_1),$$

⋮

$$s_n = \varphi_n(s_{n-1}), s_n \in C.$$

Stavová reprezentace úloh

Stavový prostor bývá nejčastěji detailněji reprezentován orientovaným grafem, kde

- stavy jsou reprezentovány uzly grafu a
- operátory φ_i jsou reprezentovány orientovanými hranami grafu stavového prostoru

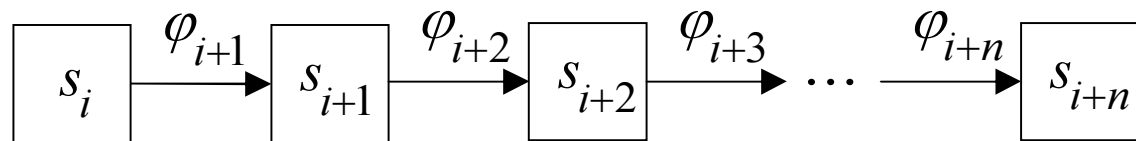
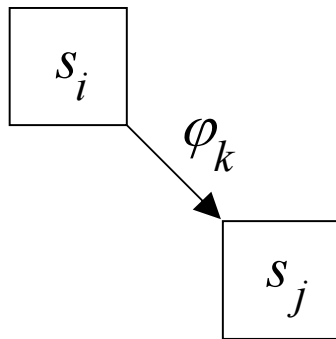
Tato reprezentace umožňuje využívat obecných poznatků teorie grafů.

Pozn:

- Orientovaný graf je nástrojem přirozené reprezentace (nekomutativních) binárních vztahů (relací).
- Terminologicky bývá ztotožňován stav s uzlem a přechod s hranou.

Stavová reprezentace úloh

- Uzel s_j bezprostředně následující uzel s_i (**bezprostřední následník**) je uzel vyhovující podmínce $s_j = \varphi_k(s_i)$.
- **Orientovaná cesta** (délky n) z s_i do s_{i+n} znamená posloupnost orientovaných hran, vedoucí z s_i do s_{i+n} .

Stavová reprezentace úloh

tvoří teoretický (nebo aspoň metodologický) základ většiny metod UI (= formální chápání řešení úloh jako transformace jistého počátečního stavu na koncový (požadovaný) prostřednictvím posloupnosti operací). Umožňuje definovat řešení problému jako kombinaci

- dílčích algoritmů provádějících řešení dílčích problémů (řešení dílčího problému definuje přechod mezi stavy) a
- algoritmu *pohledávání* zjišťujícího posloupnost operátorů (algoritmů) řešících úlohu.

Formalismus umožňuje odlišovat

- deklarativně reprezentované poznatky – vyjadřují, co je nebo má být známo; zjednodušeně – popisují stavy řešení (báze dat).
- procedurálně reprezentované znalosti – vyjadřují, jak poznávat nebo odvozovat; zjednodušeně – popisují přechody mezi stavy řešení (produkční pravidla).

Speciálním a hojně používaným případem stavové reprezentace je *produkční systém*.

Produkční systém

Produkční systém tvoří

- ***produkční pravidla,***
- ***báze dat*** a
- ***řídící strategie.***

Produkční systém / produkční pravidla

Tvar

$\{\text{situace } S\} \rightarrow \{\text{akce } A\}$

Interpretace

„Nastala – li v bázi dat situace S , vykonej akci A “

Činnost produkčního systému

v cyklech

rozpoznání situace $\rightarrow$ vykonání akce

Pozn:

- Provedení akce znamená provedení pravidla; mění obsah báze dat (přechod stavu).
- Produkční pravidla odpovídají operátorům φ_i .

Produkční systém / báze dat

Báze dat obsahuje popis okamžitého stavu úlohy (tj. model řešené úlohy, popř. data o řešené úloze). Báze dat odpovídá stavovému prostoru. Bývá členěna na část

- ***trvalou*** , která obsahuje trvale platné skutečnosti, a
- ***dílčí*** , která obsahuje aktuálně platná data (*pracovní paměť*).

Produkční systém / řídicí strategie

Řídicí strategie

určuje jak a v jakém pořadí aplikovat pravidla na bázi dat. Rozeznáváme

- *přímý režim řízení (přímé řízení, strategie řízená daty, data – driven strategy)*, probíhá od počátečního stavu k některému ze stavů cílových a
- *zpětný režim řízení (zpětné řízení, strategie řízená cílem, goal – driven strategy)*, probíhá od cílového stavu k počátečnímu stavu.

Pozn.:

- Oba způsoby lze vhodně kombinovat.

Každá strategie musí

- vést k *prohledávání*, tj. způsobovat pohyb po stavech stavového prostoru a zabraňovat cyklům v posloupnosti pravidel,
- být systematická, tj. vést na postupné prozkoumávání všech stavů stavového prostoru.

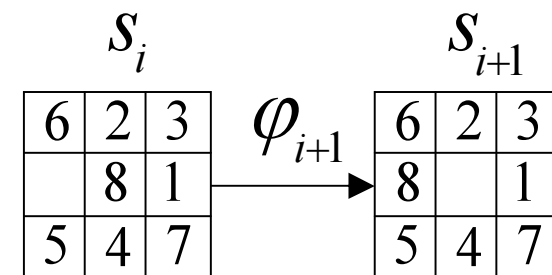
Produkční systém / příklad

Lišák

Na čtvercové hrací ploše s 9 (3x3) možnými pozicemi je celkem 8 hracích kamenů očíslovaných od 1 do 8. Jedna z pozic zůstává neobsazena. Hra začíná s libovolným uspořádáním kamenů, účelem hry je dosáhnout postupnými posuny kamenů jediného, předem stanoveného uspořádání.

Úloha

- Stav úlohy je poloha hracích kamenů
- Počáteční stav
- Jediný cílový stav
- Přejechod mezi stavy je posun hracího kamene

$$\{ \neg | \leftarrow (\square) \} \rightarrow \{ \leftarrow (\square) \}$$

Produkční systém / příklad

Produkční pravidla

$\{\neg \uparrow(\square)\} \rightarrow \{\uparrow(\square)\}$	<i>„Není-li prázdné políčko u horního okraje, hni políčkem nahoru“</i>
$\{\neg \rightarrow(\square)\} \rightarrow \{\rightarrow(\square)\}$	<i>„Není-li prázdné políčko u pravého okraje, hni políčkem napravo“</i>
$\{\neg \downarrow(\square)\} \rightarrow \{\downarrow(\square)\}$	<i>„Není-li prázdné políčko u dolního okraje, hni políčkem dolů“</i>
$\{\neg \leftarrow(\square)\} \rightarrow \{\leftarrow(\square)\}$	<i>„Není-li prázdné políčko u levého okraje, hni políčkem nalevo“</i>

Řídící strategie

- postupně zkoušej produkční pravidla,
- nepřipust' cykly v použití pravidel a
- STOP v okamžiku, kdy je dosaženo cíle.

Pozn:

- řídicích strategií může být více, např. s použitím předdefinovaných priorit pravidel.

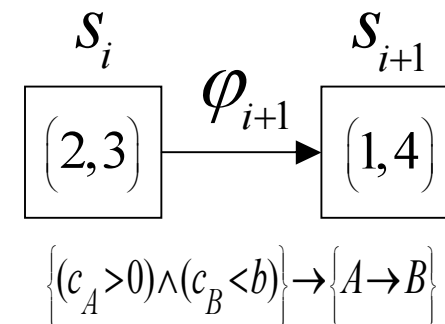
Produkční systém / příklad

Přelévání vody

Je dán neomezený zdroj vody a dvě nádoby, které nemají žádné označení míry. Větší z nich A má obsah a litrů, menší B má obsah b litrů. Na počátku řešení úlohy jsou obě nádoby prázdné (počáteční stav). Cílem řešení úlohy je dosáhnout toho, že nádoba A je prázdná a v nádobě B je např. $2(a-b)$ litrů vody. K dispozici jsou operace – vylití nádoby, naplnění nádoby a přelití vody z nádoby do nádoby.

Úloha

- Stav úlohy je usp. dvojice $\langle c_A, c_B \rangle$ (množství vody c_A, c_B v nádobách A, B)
- Počáteční stav je $\langle 0, 0 \rangle$
- Jediný cílový stav $\langle 0, 2(a-b) \rangle$
- Přejchod mezi stavy je použití povolené operace

Produkční systém / příklad

Produkční pravidla

$\{c_A > 0\} \rightarrow \{A \rightarrow\}$	Je-li $c_A > 0$, vylej A
$\{c_B > 0\} \rightarrow \{B \rightarrow\}$	Je-li $c_B > 0$, vylej B
$\{c_A < a\} \rightarrow \{\rightarrow A\}$	Je-li $c_A < a$, naplň A
$\{c_B < b\} \rightarrow \{\rightarrow B\}$	Je-li $c_B < b$, naplň B
$\{(c_A > 0) \wedge (c_B < b)\} \rightarrow \{A \rightarrow B\}$	Je-li $c_A > 0$ a $c_B < b$, přelej A do B
$\{(c_A < a) \wedge (c_B > 0)\} \rightarrow \{A \leftarrow B\}$	Je-li $c_A < a$ a $c_B > 0$, přelej B do A

Řídící strategie

viz strategie v předchozím příkladu

Složitost stavů X složitost operátorů

Volba prvků stavového prostoru (stavy, přechody mezi nimi, množ. počátečních a cílových stavů), či adekvátního produkčního systému není úloha jednoznačná. Obecně platí, že

- čím jednodušší strukturu mají stavy, tím méně obecná (a tudíž složitější) jsou pravidla, tj. jsou větší časové nároky na realizaci přechodu mezi stavy,
- čím obecnější jsou pravidla, tím více je třeba zavést stavů (mnohdy lišících se v pouze detailech), tj. rozsáhlejší stavový prostor.

Proto je nutný kompromis.

Řešení úloh má obvykle nedeterministický charakter – není pevně definováno pořadí aplikace pravidel v případě, že na daný stav je možno aplikovat více pravidel (***konfliktní množina pravidel***). Výběr konkrétního pravidla řeší řídicí mechanismus.

Prohledávání je velmi důležitý postup vhodný pro řešení (složitých) úloh, které nelze řešit přímo známými výpočetními postupy.

Prohledávání stavového prostoru

Řídicí mechanismus realizuje řídicí strategii. Jde o algoritmus, který

- poskytuje návod pro výběr pravidel z konfliktní množiny pravidel v každém kroku prohledávání stavového prostoru,
- během prohledávání stavového prostoru generuje strom, který je podgrafem orientovaného grafu, reprezentujícího stavový prostor.

Při přímém řízení se nejprve generuje a expanduje počáteční uzel s_0 , v dalším procesu prohledávání se pak expandují některé z dříve expandovaných uzlů. Je – li vygenerován uzel $s \in C$, prohledávání končí (ve stromu řešení existuje orientovaná cesta od s_0 do s).

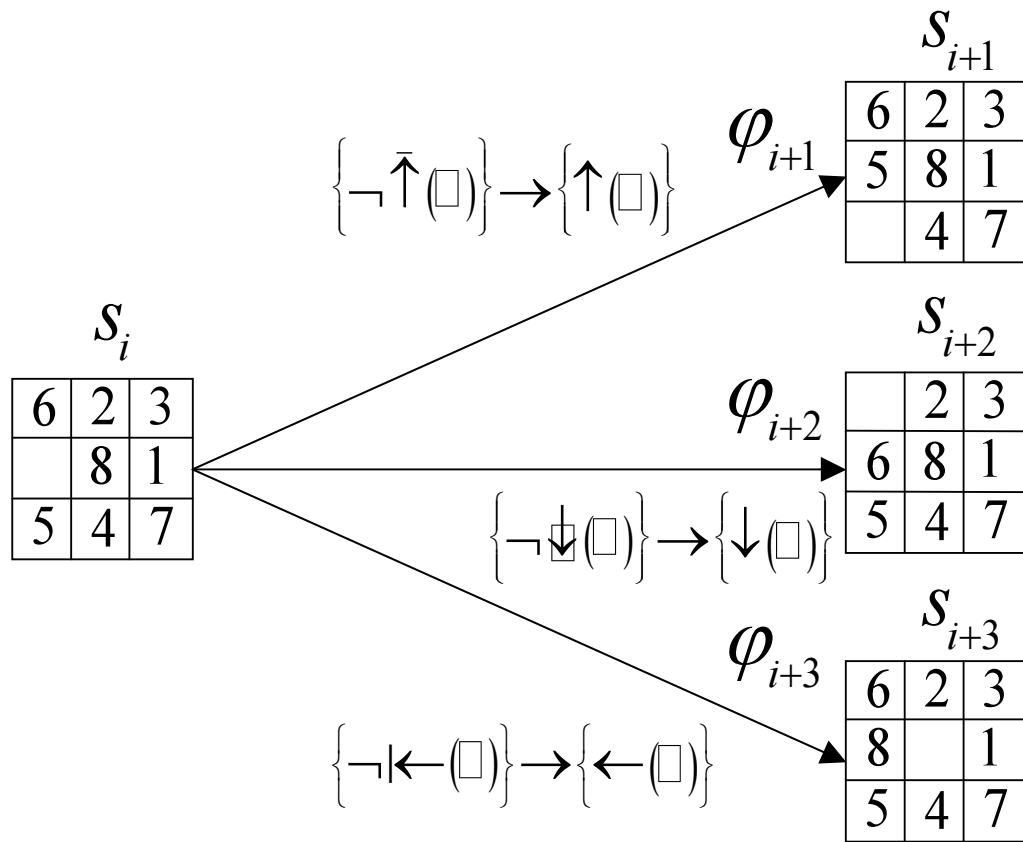
Pozn.:

Expanze uzlu znamená nalezení množiny všech možných bezprostředně následujících uzlů.

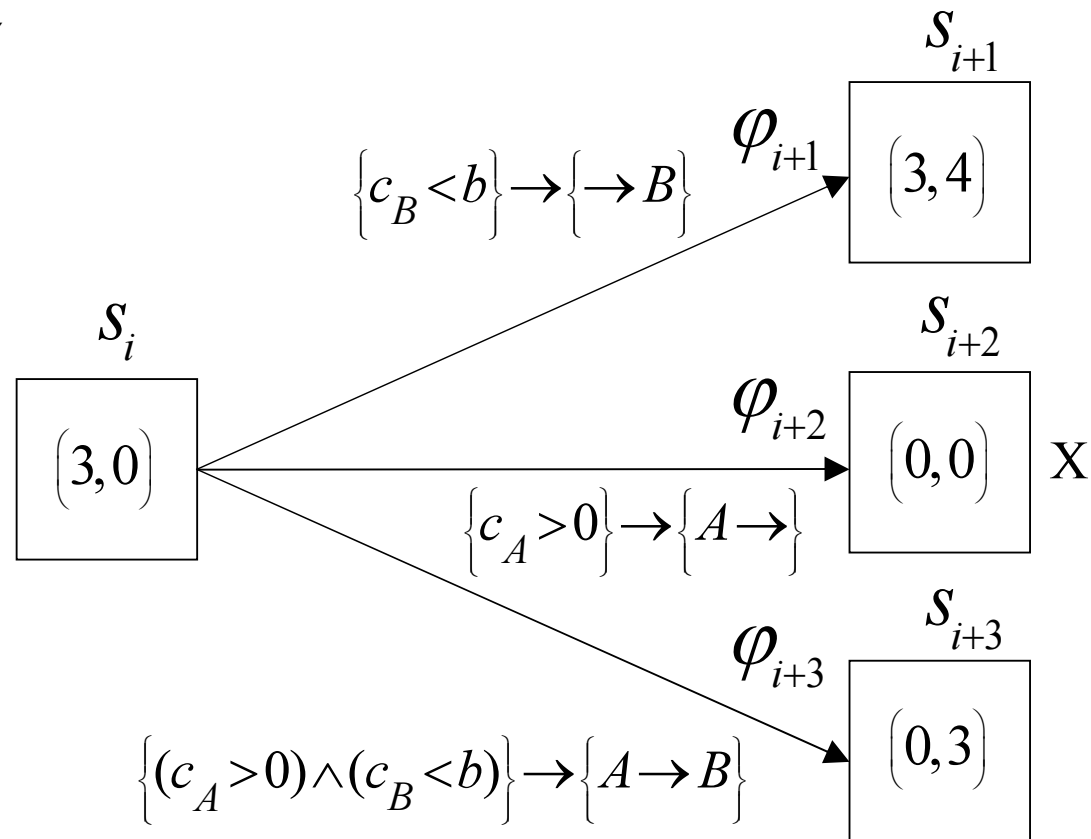
Expanze uzlu / Příklad

Lišák

Expanze uzlu / Příklad

Přelévání vody

Prohledávání stavového prostoru

Vzhledem k velikosti stavového prostoru může být systematické prohledávání stavového prostoru velmi neefektivní (zbytečně se prohledává značná část stavového prostoru, která nevede k cíli). Prohledávání lze omezit znalostí o řešeném problému.

Znalosti mají někdy charakter empirický, mohou to být neexaktní poznatky, které jsou často užitečné při řešení, ale často nezaručují, že povedou k řešení (***heuristické znalosti, heuristiky***).

Heuristiky se používají tam, kde není k dispozici exaktní algoritmus. Ze dvou řešitelů stejného problému je lepší ten, který je vybaven lepší množinou heuristik (prohledává menší část stavového prostoru, postupuje přímočařeji k cíli a jeho způsob řešení se jeví jako „inteligentnější“).

Podle využití znalostí o úloze je prohledávání

- neinformované (nevyužívá znalostí o úloze)
- informované (využívá znalostí o úloze)